

Zhu Yu Emberevő című performanszáról; Helmut Newton és a tűsarok; Harcosnők, flamingók, Évák: Gender ecset III. Válogatás a Magyar Képzőművészeti Egyetem Festő Tanszékének munkáiból) mind kurrens képzőművészeti, művészetpolitikai problémákat érintenek, s ennek jelentőségét az is mutatja, hogy a kötet borítóján is egy részlet szerepel Drozdik Orsolya *Csíkok II. posztkonceptuális festmény performansz* című munkájából. E témák kapcsán esetleg még érdekes továbbvezetést jelenthetne a Bódi Katalin vonatkozó művészettörténeti és feminista irányultságú írásaival való párbeszéd megnyitása, de ez természetesen inkább egy jövőbeni munka kapcsán lehet releváns szempont. A kötet egyetlen gyengeségének ugyanakkor a szövegek nyelvi gondozottságának egyenetlenségét tartom: némelyik fejezetben számos elütés, stilisztikai és helyesírási tévesztés akasztja meg az olvasást, például elírások: „míig” [30.], „társadalmi-idíszkurzív” [23.]; helyesírási hibák: „Viktoriánus” [11., 160., 175.], a mint előtti vessző szükségtelen használata [40., 46., 81.]; „pozícionáltság” [60.], „Nobel díja” [60.], „Üvegbúra” [56.], „kerekes-szék” [194.], „Foucault-által” [215.]

A nő nyelvet ölt – Feminista narratológiai, esztétikai, testelméleti tanulmányok című kötet remélhetően számos, a kultúratudomány értelmezési módjaira épülő egyetemi kurzus anyagává is válik majd a jövőben, és hozzájárul a kötetben alkalmazott elméleti távlatok beépüléséhez, intézményesüléséhez, azaz nyelvet és testet öltéséhez a hazai irodalom-, film-, média- és képzőművészet-kutatásban egyaránt. Jómagam minden bizonnyal már ebben a tanévben fogom alkalmazni a kötetet a tanításban, annál is inkább, mert továbbra is meglepően kevés a magyar nyelven is hozzáférhető, a hallgatók számára is jól alkalmazható formában és terjedelemben rendelkezésre álló szakirodalom a testtudomány, a genderkutatás, főként pedig a fogyatékoságtudomány terén. Ahogy legújabb kötete is bizonyítja, Kérchy Anna tudósként, tanárként és nem utolsó sorban nőként egyaránt arra neveli olvasóit [legyenek azok a kollégái vagy a tanítványai], hogy merjenek sokat és sokfélét alkotni, és tegyék mindezt azzal az örömmel, ami a „normalitás spektrumának diverzifikációjából” [24.] és az „átölelendő alteritás” [130.] megtagasztalásából fakad. [JATEPress]

URECZKY ESZTER

Szabó Magda és Debrecen

KECZÁN MARIANN: SZABÓ MAGDA DEBRECENE – IRODALMI ÚTIKALAUZ

Debreceni méltatói Szabó Magda érdemének tudják be, hogy Csokonai óta senki sem munkált olyan eredményesen Debrecen tárgyi, szellemi értékeinek megismertetéséért, hírnevének öregbítéséért, mint ő. Tagadhatatlan, ezen a téren felbecsülhetetlen szolgálatot tett szülővárosának. Szívós munkával (művek, interjúk, személyes szereplések) felépítette imázsát, érdeklődést tudott kelteni családjá, iskolájá, városa iránt, miközben (nem mellékesen) a teremtett esztétikai mikrouniverzum centrumában ő maga áll, minden hozzá igazodik, s nem fordítva. Ha szükségét érzi, emberek, objektumok, tárgyak és saját írói személyiségének már-már szükségszerű kapcsolatát a képzelet segítségével mélyíti el. A magyar irodalomban talán csak Ady Endre állt

egy időben ilyen, az irodalmon túlra is kiterjedt intenzív érdeklődés középpontjában – a hasonlóság közös nevezője az éntelítettségéből származó szubjektivizmus, amit Ady lírában, Szabó Magda prózában élt ki az én-kultusz és autoritás egyre kevésbé titkolt vagy rejtett szándékával. Erről árulkodik az is, hogy nagy kedvvel adott interjút, s szerette a szépirodalmi műveit kommentálni, akárcsak Németh László.

A „holtig haza” sem volt hozzá hálátlan mostoha. A Csokonai Színházban jószerint minden darabját játszották, kerek évfordulóiról megemlékeztek, gyakran hívták író-olvasó találkozóra, összeállították műveinek bibliográfiáját, kiadták interjúinak egy vastkos kötetét, díszpolgárrá avatták, halála után pedig szobrot kapott, emlékszobát rendeztek be tiszteletére. A legfrissebb hommage Kecznán Mariann *Szabó Magda Debrecene* című irodalmi útikalauza, amely az írónőnek a városhoz fűződő szoros, bensőséges kötődését van hivatva reprezentálni. Irodalmi útikalauz? Igen, ez több, mint egy tematikus breviárium: műfajteremtő, vagy azt életre hívó kezdeményezésnek lehetünk tanúi. A szerző szerényen a háttérbe húzódik, neve csak a könyv verzőján jelenik meg, holott a létrehozott műformában a szerzőség felerészt őt illeti.

A könyv anyagi létmódjában is impozáns, mondhatnánk műtárgyértékű, amihez az itt-ott biedermeier hatású barnás, patinás képanyag szervesen társul. Ezek a fotók szuverén voltakban épp olyan dokumentumértékűek, mint a Szabó Magda szövegeit konkrétan vagy átképzéletes módon szemléltető mellékletek: történelmi levegőt árasztanak, még a két világháború közötti alsóbb néprétegek nyomoráról is sejtetnek valamit [munkanélküliek, illetve a veremlakás, 114.], ami Szabó Magdát éppen csak érintőlegesen foglalkoztatja. Néhány, az írónőről készült felvétel szinte verbális fejezeteket helyettesítő jellemrajz, mint például amelyik Jászai Mari-s tragikai pózban ábrázolja az 1930-as évek második felében [122.], vagy a világi főgondnoknak választott Szabó Magda bevonulása a Nagytemplomba bodorított frizurával, a tudós püspök, Bartha Tibor oldalán [214.] stb. A képanyag változatossága és a források sokfélesége a szerző-szerkesztő kitartó kutatómunkáját dicséri, az írónő világában való magabiztos jártasság, a hely- és anyagismeret pedig a hitelesség pecsétjét üti a vállalkozásra. Bővítéseket javasolni [esetleg valami a *Vörös tintából?*] vagy egy-két részlet ellen kifogást emelni [mit keres Cili, egy fantomalak Szabó Magda Debrecenében?, 71.] éppenséggel lehetne, de fölösleges, mert ez nem kompiláció, hanem komplett, önálló műalkotás, a maga nemében totalitás. Kecznán Mariann válogatása az írónő töretlen cívismentalitását és Debrecen-identitását hangsúlyozza azáltal is, hogy az életmű egyik lényeges tematikus vonulatát önálló struktúrává rendezi. Ez persze azzal jár, hogy az epikai művekben és főleg a vallomásokban megjelenő kisebb-nagyobb ténybeli ellentmondások is szembeűnnek. [Apja passzív, visszahúzódo személyiség, máskor társaságkedvelő, hiperaktív férfi; az újszülöttet az egyik verzió szerint a Domb utcai, másutt a Szent Anna utcai lakásba vitték stb.] A szerkesztő merít fikciókból, vallo-másokból, interjúkból, levelekből, versekből, de a különmű szövegekből egységes, ünnepélyes Debrecen-kép bontakozik ki. A fikciós mozaikdarabok Szabó Magda és Debrecen szimbiózisát hitelesebben mutatják, mint a direkt vallomások, amelyeket a bevallottan szándékos túlzás mint intenzívebb hatásra törekvő sajátos írói eszköz lefokoz. [Hihető ez: „Valahányszor hazamegyek Debrecenbe, legyen bármilyen késő éjszaka, mindig elzarándokolok a Bikából [Piroska] hajdani otthonához...”]

Az irodalmi útikalauz az *Állítsd meg lépteidet, vándor* című szép, poétikus szerkesztői szöveg vezet be, találó hasonlattal jellemezve az írónt: úgy játszik emlékeivel, mint gyermek a színes kaleidoszkóppal. Két nagyobb, számozott szerkezeti egységre tagolódik a könyv, az első címe: *Szabó Magda Emlékhelyek*. Ne tűnjék köztözködésnek, de talán pontosabb lett volna a *Szabó Magda emlékhelyei* fejezetcím, mert az előbbi általánosan ismert, megjelölt emlékhelyekre utal, holott egy-kettő kivételével a többi nincs az idegenforgalmi térképen, s nem is lesz, mert megszűnt, elenyészett. Ez a fejezet, átszelve utcákat, tereket a Bábaképző Intézettől a Szabó Magda Emlékházig ível, miközben iskolák, középületek, templomok, szobrok stb. kerülnek a gyermek- és ifjúkori emlékezet éles villanófényébe. Szövegvilágában az időérzékelést relativizálja, számára az idő nem objektív negyedik dimenzió, egyenes irányú, irreverzibilis folyamat, hanem szubjektív létforma, az emlékezés révén visszafordítható, a jelen a múltba hatolhat, múlt a jelenbe érkezhethet, vagyis csillagászati időn kívüli absztrakt időviszonyt teremt, amelynek ő maga a mértéke. A könyv céljának és jellegének belső logikájából következik, hogy a szerkesztői alapállás a feltétlen tisztelet Szabó Magda regényesített történetei és vallomásai iránt, a választott részletek a töretlen identitás felmutatása mellett csak harmonikus kapcsolatról adnak számot.

„A tárgyak a memóriám...” – idézi Kecznán Mariann az írónőnek e vallomástörédékét, azzal a hangsúllyal, hogy az azonosságtudatot empirikus élmények táplálják s tartják érzékileg frissen. Lenyűgöző a felnőttként felidézett emlékképek elevensége, plaszticitása. Az épületek, otthonok, utcák, terek, szobrok érzékeny asszociációk révén sajátos szubjektív, antropomorfizált tárgyakká, jelenségekké finomulnak tudatában. Erre legjobb példa a Nagytemplom: „A bal torony az Anyám. A jobb az Édesapám.” [504.] A tárgyak megközelítési aspektusa nála főképp az intuíció: „amellyel a tárgy belsejébe hatolunk, hogy egybe essünk azzal, ami egyszeri s következőleg kifejezhetetlen benne” [Bergson]. Szabó Magda arra tesz kísérletet, hogy az egyszerűt megragadja, különössé nagyítsa. Minden apró életrajzi mozzanatot úgy talál, mintha műkonstituáló hatása lett volna. Ennek elhitése az ő írói tudományának része. E szövegekben megsűvegelhetjük tárgyismeretét, különleges megnevező képességét, szókincsét, fogalomtárát. Ha otthonokról, lakásberendezésekről ír, beszél, már-már Balzac híres kesztyűleírása jut eszünkbe. De intellektusa is működik, ennek kétségtelen jelenléte az impozáns történelemismeret, ami majd a hosszabb szövegekben tudományos szintre emelkedik. A múlt szellemi birtokba vételére inspirálta az ősök városfejlesztő szerepének tudata, a hagyományok átörökítésének kötelességérzete, a családi légkör, amelyben büszke debrecenivé nevelték, a transzcendentális tárgyra irányultsága, a kivételes intelligenciája, az írói beleélő és reprodukáló képessége. És annak felismerésére, hogy a civitas sajátos városegényisége, történelmi múltja hálás írói téma, ha nem provinciális optikával tekintünk rá.

Az első fejezet a 2017-ben létesített Szabó Magda Emlékház szakszerű ismertetésével zárul, amely ugyancsak Kecznán Mariann alkotása. A második „Szerelmes földrajz” alcímen fut, ami szándékos utalás Szabó Zoltán remek könyvére. A szerkesztő a város, a család, az iskola, az egyház témakörökhöz csatol szövegeket. Ebben kapnak helyet a sokat idézett nevezetes tanulmányigényű vallomások, esszék: *Debrecen három arca; A holtig haza: Debrecen; Violaszín. A civisváros köszöntése* stb. Különösen *A család* című alfejezetben dominál Szabó Magda költői képzelete, mítoszalkotó hajlama,

az epikus előadásmódot kísérő érzelmi lendülete. Ismét egy alfejezetet képeznek az interjúk, vallomások, amelyek kivétel nélkül megjelentek a *Ne félj!* című interjúgyűjteményben. Minthogy belőlük már korábban is kaptunk kisebb részleteket a megfelelő helyeken, ismétléseket kell regisztrálnunk, amelyek azonban feltűnésük távolsága és az anyag bősége miatt nem relevánsak, legfeljebb lelepleződnek olyan kis felesleges módosítások, mint hogy az egyik helyen három pont helyettesíti a Vörös Hadsereg útja elnevezést, a másikon nem. [34.; 474.]

A kötet a szerkesztő „*Keressük eltűnt útjaim*” – *A szülőváros színeváltozása Szabó Magda műveiben* című négyrészes esszéjével zárul. Az első rész a *Pilátus* című regény empátiás elemzése a debreceni vonatkozású modellalkotás szempontjából. A második első mondatában eleget tesz etikai kötelességének, emlékezteti az olvasót: „Fikciós és referenciális Szabó Magda szövegekben egyaránt akad példa arra a különös látásmódra, ami az emlékeket képzeleti tartalommal dúsítja.” Ennek az író világában – olvassuk a reflexiót – mágikus jelentősége van. De ez – tegyük hozzá – nem a nagy dél-amerikai írók mágikus realizmusa, hanem egy kis körben érvényesülő neoromantikus eljárás. A színvonalas írás címe jelzi, hogy Keczán Mariann a könyv keretei között maradván az író–Debrecen kapcsolat hajszálcsovésségét vizsgálja, nem vállalkozik az életmű prózatörténeti besorolására, a túltengő életrajziség indoklására. Van olyan felfogás ugyanis, hogy minden irodalmi biográfia, regényes életrajz tulajdonképpen „apologia pro vita sua” (John Henry Newman). Szabó Magda szelektálással apologizál: ami az idilli milliőhöz nem illik, ami kellemetlen, azt egyszerűen blokkolja emléktárában.

A válogatás tehát utazás Szabó Magda regényvilágában és szövegeiben, de nem az életében! Egyik leghívebb barátja, Kabdebó Lóránt is úgy vezette fel az általa készített „bécsi interjút”, hogy kitalálja az életet. Ennek az írásnak nem feladata, hogy itt és most fikció és referencia egybemosásaira konkrétan rámutasson, hosszú lenne a lista, de nem maradhat szó nélkül, hogy az író leggyakrabban nem kötötte meg a paktumot az olvasóval, hogy mikor ír életrajzot, és mikor regényesít. Ennek egyik nemkívánatos következménye, hogy a média a fikciót is faktumként terjeszti. Valós tény azonban nem lehet a fikcióban sem hamisan elferdíteni, ezért ne maradjon említés nélkül, hogy az író a *Lenke Mária Magdolna Éva* neve[ke]t kapta a „szent keresztységben”, s nem az *Alexia* volt második keresztneve [23.]. A *Fekete szem éjszakája* című dal textusát Tóth Kálmán [1831–1881], sok-sok népszerű magyar nóta szövegének írója szerezte, s nem Szabó Magda esperes nagyapja. [57., 344.]

A helyi sajtó annak idején – bizonyára félelértésből? – monográfiának harangozta be Keczán Mariann vállalkozását, műve azonban az ismeretterjesztés kategóriájába tartozó kultikus főhajtás. Ez nem értékdegradálás, a könyv ebben a minőségében is feltétlen nyereség, hiszen Szabó Magda életműve elvülhetetlen és alighanem felülmúlhatatlan kincsesbányája Debrecen tárgyias és szellemi, vallási és irodalmi ábrázolásának, amit Keczán Mariann avatott alanyisággal tudatosít. Műve azonban akarva-akaratlanul tovább fokozza a várakozást egy tárgyilagos, tudományos igényű Szabó Magda-monográfia iránt, amely az életrajzi vonatkozásokat forráskritikának, műveit pedig regénypoétikai elemzésnek veti alá. Mert miközben az író kultusza szülővárosában felhőmagasba csapott, s a zsurnálkritikák csak felsőfokot használnak róla szólván, aközben a tudományos áttekintések mostohán bánnak vele. A legfrissebb

példa erre a Gintli Tibor szerkesztette akadémiai kézikönyv [*Magyar irodalom*, 2010], amely a regényíróval nem számol, csupán egy színpadi művével foglalkozik [*Az a szép fényes nap*], melyet korába helyezve paraboladrámának minősít, nem éppen kedvező értelmezést sugallva... [*Debreceni Református Kollégium Múzeuma*]

BAKÓ ENDRE

A szenttől a profánig

SALAMON ANDRÁS: *SZÍNHÁZTÖRTÉNET KEZDŐKNEK ÉS HALADÓKNAK*

Önfelmentő gesztussal indul Salamon András *Színháztörténet kezdőknek és haladóknak* című könyve: már az első mondat arra figyelmezteti a „nyájas olvasót”, hogy az korszerűtlen elméleti munkát tart kezében. Mi több, ezt a korszerűtlenséget meg is indokolja, a modern színháztörténeti áttekintésekkel szemben Salamoné ugyanis nem széttöredezett jelenségként, egyetlen kulcsfogalmat körüljárva kalandozik az európai színháztörténetben, hanem egyértelműen és következetesen teszi le a voksát egy, a művészetet élő organizmusként elgondoló eszme mellett – teszi ezt úgy, hogy az említett korszerűtlenségét azonnal a konzervatív merészség fogalmi kategóriájába helyezi át. Mintha a hagyományhoz való csatlakozás önmagában progresszív gesztus volna, mintha a trendek elutasításából következő nosztalgikus szemléletmód ismételten úttörőnek számítana. Rafinált az első másfél oldal, hiszen éppen a bekapcsolt önvédelmi mechanizmus, a negatív érték kategóriák saját fejre olvasása idézi elő a várakozás paradoxonát: pontosan tudhatjuk, hogy egy forrásgazdag, ám lényegében újszerű ismereteket aligha kínáló szöveggel lesz dolgunk, ám épp evégett azt várjuk, hogy ez a nyíltan vállalt régimódiság valamiképp mégiscsak rejtett tudással kecsegtet. Ritkán vet hát fel prologus ennyi kérdést, ezek közül talán éppen az egyik legégetőbb, hogy vajon miféle kritikai hozzáállást követel egy olyan kötet, amely saját magáról vallja eredetiségének hiányát?

Nehéz erre választ találnunk, ugyanis pontosan azt kapjuk, amit Salamon András megígért nekünk, ez a fajta konzekvens befogadói kielégülés azonban természetesen foszt meg bennünket attól az örömtől, amelyet a korábbi, jól megszokott kulturális bázisunkból való kimozdulás jelenthetne. Színháztörténeti tudásunk ugyan megszilárdul, és bár Salamon kétségkívül jó pedagógiai érzékkel és irigylendő játék kedvvel veti papírra a líceumokban tartott világirodalmi óráinak anyagait, az ókori görög színháztól a rokokóig ívelő áttekintés elsősorban a rendszerezésre, az analitikus gondolkodás hangsúlyozására, nem pedig az értelmezés sokrétűségére, nyitottságára építi fel magát, így az olvasó szabadsága igencsak leszűkül a szabott keretek között.

Ugyan a jelenségek vizualizálása, a számos művészettörténeti példa, a korokon átívelő összefüggésekre és a szerves fejlődésre való rámutatás kifejezett erénye a szövegnek, mikroszerkezetében már elkerülhető gyerekbetegségek ütnek fel a fejüket. Ez azokban az esetekben a leginkább zavarbaejtő, amikor is az egymást követő korok legismertebb drámáinak jelenetről jelenetre való elemzése történik. Illetve érdemesebb volna feltételes módot használnunk, ugyanis több alkalommal